

УДК [342.7:343.12]:342.41(474.5)

К. С. Музичук

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА Й СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ЇХ СУДОВИЙ ЗАХИСТ У КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМАХ ЛИТВИ

Постановка проблеми. Порухнення інформаційних прав і свобод людини та громадянина впливає на стан захищеності національних інтересів держави в інформаційній сфері. На неминучість порушення інформаційних прав і свобод людини вказує те, що Україна ввійшла до глобального інформаційного простору, а її правове забезпечення суттєво відстає від розвитку інформаційної сфери. Для надійного захисту згаданих прав і свобод суди потребують законів, які, на жаль, не завжди вчасно приймаються. У цьому випадку доцільно вивчити досвід зарубіжних країн, особливо тих, що вступили до Європейського Союзу (далі – ЄС) останнім часом. Серед таких країн – Литва.

Стан дослідження. Проблема судового захисту інформаційних прав і свобод людини та громадянина тісно пов'язана з іншими дослідженнями, зокрема із судовим захистом основоположних прав у країнах ЄС і США (В.Н. Денисов, М.І. Козюбра, В.П. Кошеваров, В.І. Манукян, П.М. Рабинович, С.В. Шевчук та інші); із забезпеченням інформаційних прав і свобод людини в конституції «Права та свободи людини є природними» уційних нормах зарубіжних країн (Т.Я. Тацій, А.В. Іщенко, Р.А. Калюжний та інші); із порівняльним аналізом конституцій різних держав (В.Ф. Мелешко, І.Ф. Погорілко, О.І. Степанюк, Ю.М. Тодика та інші). Проте спеціальних досліджень, присвячених судовому захисту інформаційних прав і свобод людини в Литві, немає, крім епізодичних.

Мета статті – дослідити особливості судового захисту інформаційних прав і свобод людини, спираючись на конституційні норми Литви.

Виклад основного матеріалу. Прийнята 25 жовтня 1992 р. Конституція Литви [1] проголосила державу Литву, яка в 2004 р. приєдналася до Європейського Союзу, незалежною демократичною державою (ст. 1).

Взаємовідносини людини й держави відображені главою II з однойменною назвою. У ст. 18 визначено: «Права та свободи людини є природними». Тобто з народження людина володіє правами та свободами. Гарантуючи кожному здійснення прав і користування свободами, у Литві кожний зобов'язаний дотримуватися Конституції Литви та законів Литовської Республіки, не обмежуючи права та свободи інших людей (ст. 28). Рівність усіх вбачається в Литві не тільки перед законом і судом, а й перед іншими державними інституціями чи посадовими особами (ст. 29). Право звернення до суду в Литві має кожний, чиї конституційні права й свободи порушені. При цьому відшкодування нанесеної особі матеріальної й моральної шкоди встановлюється на основі закону (ст. 30).

Деякі статті Конституції Литви присвячені інформаційним правам і свободам людини. Так, ст. 22 передбачено: «Приватне життя людини недоторкане.

Листування, телефонні розмови, телеграфні повідомлення та інші стосунки особи недоторкані.

Інформація про приватне життя особи може збиратися лише на основі вмотивованого рішення суду й лише відповідно до закону.

Закон і суд встановлюють, щоб ніхто не може піддаватися свавільному чи незаконному втручанню в його особисте та сімейне життя, посягання на його честь і гідність».

Порівнюючи гарантовані в цій статті права з Конституцією України [2], видно, що литовські норми повністю охоплені низкою українських. Зокрема, у ст. 29 встановлено: *«Кожна людина має право на свободу й особисту недоторканість»*; у ст. 31 зазначено: *«Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом...»*; ст. 32 передбачає: *«Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте й сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України».*

На відміну від обмежувальної частини ст. 32 Конституції України, яка допускає збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди у випадках, *«визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини»*, у Литві дозвіл на обмеження права надає лише суд. На нашу думку, такий підхід є більш демократичним, оскільки унеможлиблює будь-яке свавілля з боку слідчих органів.

Іншою нормою, безпосередньо пов'язаною з інформаційними правами та свободами в Основному Законі Литви, є ст. 25: *«Людина має право на свої переконання та вільне їх вираження».*

Людині не повинні створюватися перепони в пошуку, отриманні та поширенні інформації та ідей.

Свобода висловлювати переконання, отримувати та поширювати інформацію не може обмежуватися інакше, як лише законом, якщо це необхідно для захисту здоров'я, честі та гідності, приватного життя, моральності людини чи конституційного ладу.

Свобода висловлювання переконань і поширення інформації несумісна із злочинними діями – розпалюванням національної, расової, релігійної чи соціальної ненависті, насилля та дискримінації, з наклепом і дезінформацією.

Громадянин має право у встановленому законом порядку отримувати наявну про нього в державних закладах інформацію».

Перший і другий абзаци литовської норми повністю відображені двома абзацами вітчизняного законодавства, зокрема ст. 34: *«Кожному гарантується право на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань».*

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [2]. Крім того, у Конституції України тлумачаться способи поширення інформації, що полегшує судовий захист прав людини на отримання та поширення інформації. Щодо збору та поширення ідей, про які йдеться в литовській нормі, то можливі два варіанти: а) якщо ідеї розглядати як інформацію, то обидві норми є ідентичними; б) якщо ідеї розглядати як елемент інтелектуальної власності, то у Конституції України їх захист здійснюється на основі ст. 54: *«Громадянам гарантована свобода літе-*

ратурної, наукової й технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав...».

Якщо порівнювати фрази «людині не повинні створюватись перепони в пошуку...» та «право вільно збирати...», то литовська частина речення описана як причина позову до суду (у разі створення будь-ким перепон), а у вітчизняній нормі це визнається як порушення права, яке є основоположним, а отже, пов'язане з гідністю людини.

Третім абзацом литовської, як і вітчизняної, норми допускаються обмеження за законом, причому в українському законодавстві зазначено: «...в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя» [2, ст. 34]. Порівняння вітчизняного третього абзацу з третім литовським показує, що вони фактично ідентичні. У вітчизняному абзаці більш деталізовано захист конституційного ладу: в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності тощо.

Частина вітчизняної обмежувальної норми «для захисту репутації або прав інших людей» включає «честь і гідність, приватне життя, моральність людини» литовської (інформаційні права є основоположними – К. П.). Щодо «з метою запобігання заворушенням чи злочинам» вітчизняної норми, то литовський четвертий пункт забезпечує цю частину норми тим, що визнає, що «...свобода висловлення переконань і поширення інформації несумісна зі злочинними діями». Варто зауважити, що згадані злочинні дії литовською нормою деталізуються більш широко: розпалюванням національної, расової, релігійної чи соціальної ненависті.

П'ятий абзац литовської норми відображений в Конституції України третім абзацом ст. 32: «Кожний громадянин має право ознайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах та організаціях із відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею». З порівняння обох статей постає розширення права особи на інформацію про себе в Україні, адже право ознайомитися з відомостями про себе стосується органів місцевого самоврядування, установ та організацій, які не завжди є державними.

Суттєво, що формулювання української обмежувальної норми співзвучне з обмежувальною частиною ст. 10 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (за винятком критерію обмеження «необхідність у демократичному суспільстві»): «2. Здійснення цих свобод, що пов'язано з обов'язками й відповідальністю, може підлягати формальностям, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету й неупередженості суду» [3]. Така схожість у формулюванні вітчизняної та конвенційної статей полегшує відстоювання правильності обмежень на основі прецедентів Євросуду.

У ст. 33 вказано: «Громадянам гарантується право на петицію, порядок здійснення якого встановлюється законом» [1]. Відповідна українська ст. 40 надає кожному значно ширші можливості в зверненні: «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення й дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [2]. Порівняння обох норм дає змогу зробити певні висновки. По-перше, право на звернення в українській нормі надається будь-кому, хто перебуває в Україні (а не тільки громадянам). По-друге, крім письмового звернення, вітчизняне законодавство гарантує кожному ще й особисте звернення до перерахованих органів і їх посадовців. По-третє, право на звернення за інформацією в українській нормі деталізовано: зрозуміло, хто є винуватцем відмови чи надання недостовірної інформації (або її ненадання).

Певною мірою литовське право на петицію забезпечене й розширене ст. 73: «Скарги громадян стосовно зловживань чи бюрократизму з боку державних посадових осіб (за винятком суддів) і посадових осіб самоврядувань розглядаються контролерами Сейму. Вони вправі вносити свої пропозиції до суду щодо звільнення винних посадових осіб від займаної посади». З наведеної статті постає, що у випадку ненадання інформації або зволікання посадовців (зловживання чи бюрократизм) особа звертається до контролерів Сейму, а вони вирішують, чи вносити пропозицію до суду. Очевидно, що за неодноразового зловживання чи бюрократизму з боку певного посадовця пропозиція від контролерів до суду вноситься обов'язково.

Глава III Конституції Литви «Суспільство та держава» також містить норму, пов'язану з інформаційною сферою. Зокрема, у ст. 44 визначено: «Цензура масової інформації заборонена.

Держава, політичні партії, політичні та громадські організації, інші інститути чи особи не можуть монополізувати засоби масової інформації».

В українській Конституції аналогом першого абзацу наведеної литовської норми є ст. 15, третій абзац якої гарантує: «Цензура заборонена». Заборона в монополізації ЗМІ у Конституції України визначена в загальному формулюванні: «Види й межі монополізації визначаються законом» [2, ст. 42]. Щодо неможливості монополізації ЗМІ, то вона гарантована ст. 10 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»: «Монополізація загальнодержавних і регіональних громадсько-політичних друкованих ЗМІ в Україні не допускається».

Право на безпечне довкілля та інформацію про його стан у Конституції Литви виражено в декількох нормах. Зокрема, у ст. 48 зазначено: «Кожна людина <...> має право на належні, безпечні та здорові умови праці»; у ст. 53 йдеться: «Держава та кожна особа зобов'язані охороняти оточуюче середовище від шкідливих впливів»; у ст. 54 вказано: «Законом забороняється виснажувати землю, її надра, води, забруднювати води й повітря, чинити радіаційний вплив на оточуюче середовище, а також збіднювати рослинний і тваринний світ».

Згадане право в Конституції України гарантоване ст. 50: *«Кожен має право на безпечне для життя та здоров'я довкілля й на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди».*

Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена».

Порівняння литовських та української наведених норм дає підстави для таких висновків:

1) литовська норма гарантує право на безпечні умови праці, на державу й на особу покладає обов'язок охороняти оточуюче середовище від шкідливих впливів і виділяє діяння, за які може наступити покарання; українська норма гарантує ширші можливості для судового захисту права на безпечне довкілля та інформацію про його стан, це право гарантоване кожному в житті (а не тільки умови праці), за порушення цього права кожен має право на відшкодування завданої шкоди;

2) у литовських статтях не йдеться про право на отримання інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, як це гарантує українська норма; крім того, вітчизняне законодавство не допускає засекреченості згаданої інформації. Говорити про належні, безпечні та здорові умови праці можна лише тоді, коли особа має право отримати інформацію від держави про стан довкілля. Таке право в Конституції Литви безпосередньо не прописано. У цьому випадку можна апелювати до інших литовських норм, зокрема до ст. 135 (*«Литовська Республіка під час здійснення зовнішньої політики керується загально визнаними принципами й нормами міжнародного права, прагнучи забезпечити безпеку та незалежність країни, благоустрій громадян, а також основні права й свободи, бере участь у створенні міжнародного порядку, заснованого на праві та справедливості»*) та ст. 138 (*«Міжнародні договори, ратифіковані Сеймом Литовської Республіки, є складовою частиною правової системи Литовської Республіки»*).

Відповідно до вказаних статей у Литві інформацію про безпечне довкілля можна отримати, а ненадання інформації можна оскаржити на основі визнаних міжнародних договорів, ратифікованих литовським Сеймом. Прикладом такого міжнародного договору може бути Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), на основі якої інформація про стан довкілля надається відповідними посадовцями кожному й засекреченню не підлягає.

Доказом сказаного може бути ст. 4 згаданого документа (причини відмови опускаємо): *«1. Кожна зі Сторін гарантує, що <...> державні органи у відповідь на запит про надання екологічної інформації надаватимуть громадськості таку інформацію в межах національного законодавства <...>*

2. Екологічна інформація <...> надається в максимально стислі строки, проте не пізніше одного місяця після подання заяви, якщо тільки обсяги та складність відповідної інформації не виправдовують продовження цього терміна до

двох місяців після подання заяви. Подавця заяви інформують про будь-яке продовження строків і про причини, які є підставою цього».

Така основна засада українського судочинства, як «гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами» [2, ст. 120], Основним Законом Литовської Республіки окремо визначена в ст. 117: «Розгляд справ у всіх судах ведеться відкрито. Судове засідання може бути закритим із метою охорони таємниці особистого чи сімейного життя людини, а також якщо під час відкритого розгляду справи може бути розголошена державна, професійна чи комерційна таємниця» [1].

Порівнявши конституційні норми обох держав, можна узагальнити, що в Литві настільки важливим є обігання інформації про особисте та сімейне життя, а також таємницю державної, професійної чи комерційної інформації, що це обмеження введено до Конституції Литовської Республіки як її норма. Конституція України не наголошує на можливих випадках обмеження гласності судового процесу. Особливості можливих обмежень гласності судового процесу визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [4], у п. 3 ст. 11 якого названо випадки закритого судового засідання: «Розгляд справи в закритому судовому засіданні допускається за вмотивованим рішенням суду у випадках, передбачених процесуальним законом».

Висновки. Розглянуто конституційне забезпечення інформаційних прав і свобод людини в Литві. Це забезпечення порівняно з відповідними вітчизняними нормами, оцінено можливості захисту інформаційних прав і свобод людини в судах. На перспективу дослідження лишаємо низку норм Основного Закону Литви, пов'язаних із правами людини в інформаційній сфері.

Література

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija : Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume, įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2d. (su papildymoais). – Vilnius : Briedis, 2011. – 48 p.
2. Конституція України : Закон України зі змінами, внесеними згідно із Законом України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV. – Х. : ФОРМ Співак Т.К., 2009. – 48 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з поправками, внесеними відповідно до положень протоколів № 11 та № 14). – Страсбург : Секретаріат Європейського суду з прав людини, 2010. – 24 с.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України зі змінами та доповненнями станом на 4 серпня 2010 р. – К. : Паливода А.В., 2010. – 172 с.

Анотація

Музичук К. С. Інформаційні права й свободи людини та їх судовий захист у конституційних нормах Литви. – Стаття.

У статті йдеться про відображення інформаційних прав і свобод людини, їх судовий захист та особливості судочинства в Конституції Литви.

Ключові слова: інформаційні права й свободи людини, судовий захист, Конституція Литви.

Аннотация

Музычук Е. С. Информационные права и свободы человека и их судебная защита в конституционных нормах Литвы. – Статья.

В статье рассматривается отображение информационных прав и свобод человека, их судебная защита и особенности судопроизводства в Конституции Литвы.

Ключевые слова: информационные права и свободы человека, судебная защита, Конституция Литвы.

Summary

Muzychuk K. S. Information rights and liberties of a man, their judicial defence in the constitutional regulations of Lithuania. – Article.

The article deals with the representation of information rights and liberties of a man, their judicial defence, the Constitution of the Lithuania.

Key words: information rights and liberties, judicial defence, Constitution of the Lithuania.